

Владо Стругар: РАТ И РЕВОЛУЦИЈА НАРОДА ЈУГОСЛАВИЈЕ

Војноисторијски институт, Београд, 1962.

Ослободилачки рат и револуција су с правом постали предмет све већег интересовања научних радника понаособ и научних институција у цјелини. Допринос Војноисторијског института на проучавању овог врло интересантног периода наше најновије прошлости био је и до сада запажен. Књигом Влада Стругара — *Рат и револуција народа Југославије*, коју је припремила и издала ова научна установа, дат је још један веома запажен прилог у коначном обликовању цјелокупних питања и проблема које у себи садржи период нашег револуционарног рата.

Иначе, књига Влада Стругара је подијељена на пет дијелова:

I — Слом краљевине Југославије (35 стр.), II — Народни устанак против окупатора (35—102), III — Велике битке народноослободилачке војске (102—180), IV — Стварање демократске федеративне државе (180—261) и V — Победа народне револуције (261—344). Као посебан — шести и веома користан дио књиге је — Преглед јединица Народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије (од 27.VI 1941. до 15.V 1945. год.), гдје се на преко 100 страница сигнога текста први пут у једној публикацији дају најосновнији подаци о свим формацијски већим јединицама Народнослободилачке војске Југославије, почевши од батаљона па навише, које су учествовале у народноослободилачком рату. Овдје су такође дати спискови страних јединица које су пришле Народнослободилачкој војсци, као што су то учиниле неке италијанске јединице после капитулације Италије

8.IX 1943. године, затим руских, албанских, бугарских, аустријских и других. Посебно су приложени регистри географских имена и имена установа највиших органа власти. Деветнаест скица које допуњавају и илуструју текст са наведеним регистрима и списковима — представљају драгоценост ове заиста технички дивно опремљене књиге.

Ауторово излагање почиње најосновнијим подацима о стварању версајске Југославије. У том уводном дијелу прегледно је дата ситуација између два рата. Аутор је настојао да обухвати све стране друштвеног живота и да их обради у оноликом опсегу колико му је то простор дозвољавао (35 страна). Да би био убједљивији у излагању, а нарочито у закључцима, који су увијек резултат добрих анализа, он не бјежи од статистичких (цифарских) података, без обзира на то што они понекад ремете ритам финог казивања. Оно што нам се чини сувишним у овом дијелу књиге то су анализе о узроцима II свјетског рата. Ма колико да се хтјело довести у међусобну везу све догађаје из II свјетског рата који су резутирали једни из других, сматрамо да аутору простор није дозвољавао да се упушта у такве анализе и, напокон, наслов књиге га на то није обавезивао.

У главном дијелу књиге који је подијељен на четири дијела аутор са пуно успјеха, с лакоћом која импонује и прецизношћу којом се војник одликује — излаже догађаје ослободилачког рата и револуције трудећи се да у том спектру боја револуције не испусти ни једну од њих. У највише

случајева он у томе успијева. Кратким и јасним реченицама он дочарава каткад и атмосфере, што је врло тешко постићи у публицијацијама ове врсте. Концизно и јасно излажући материју, он успијева и да понесе читаоца. То му, међутим, теже успијева тамо гдје је текст оптерећен анализом борбених дејстава јединица. Цитати су му ријетки. Па чак и тамо гдје се послужо њима, он то чини управо у најпогоднијем тренутку, на најподеснијем мјесту. Читалац просто пожели да нађе цитат који би поткријепио текст, чинећи га снажнијим и убједљивијим. И он га налази управо тамо гдје га тражи, гдје би га и сам поставио. Дакле, контакт између аутора и читалаца је ванредно добро успостављен. Он је нарочито јак у оним дијеловима књиге гдје је могао да дође до изражаја стил аутора и његова умјешност да на најфинији начин излаже ионако интересантну материју, као што је то био случај са поглављем о великим биткама нашег рата (Козара, Неретва, Сутјеска и др.).

У начин излагања материје Владо Стругар је унио у извјесном смислу и новину: он се не држи неког круто устаљеног реда, већ се руководи важношћу и улогом некога краја или покрајине у одређеном периоду ослободилачког рата и револуције. Отуда је, с правом, у првом дијелу књиге дато и више простора догађајима у Црној Гори, Босни, Херцеговини, западној Србији и Шумадији, као што је то доцније био случај са територијом у Хрватској и Словенији, које су добиле повећани простор у другом дијелу књиге. Дакле, не према данашњем обиму и важности одређене територије, већ према њеној стварној улози у вријеме ослободилачког рата, односно у његовим одређеним етапама. Наглашавајући улогу и напор КПЈ који је био перманентан за све вријеме рата, аутор посебно истиче њену заслугу у савлађивању двије основне тешкоће у првим данима рата: националну нетрпељивост коју су распиривали окупатори и њихови колаборационисти и окупљање и морално учвршћивање

маса на које је деморализација војске, узрокована брзим априлским сломом, пријетила да изврши негативан утицај. Да би у потпуној слику стања он акцентира политику грађанских политичких странака, њихову сарадњу са окупатором и њихове сепаратистичке тенденције, те напакон појаву и војничко устројство четништва и осталих квислиншких формација у земљи. Међутим, сувише је смјело тврдити да се четнички покрет у Црној Гори јавља већ у јулу мјесецу, поготово када се зна да у тамо дошле наредбе о организацији четничког покрета тек у октобру 1941. године.

Перманентно пратећи ситуацију на свим фронтovima антифашистичке коалиције, аутор подцртава узајамну везу нашег рата са другим ративима. Јер ако наше ратиште и није било територијално везано са фронтovima антифашистичке коалиције, оно је имало и те како снажну војничку, а особито моралну и политичку везу са њима. У критичним тренуцима оно је апсорбовало мноштво дивизија које су непријатељу биле потребне на источном фронту или на фронтovima западних савезника. Примјера ради навешћемо да су за угушење устајка у Србији ангажоване немачке јединице предвиђене за источни фронт; из истих разлога Италијани доводе снаге из Албаније у Црну Гору. Све је то аутор добро уочио и није пропустио да каже у својој књизи.

У вези са питањем политике избјегличке владе, улоге њеног команданта краљевске војске у отаџбини Драже Михаиловића и настајање руководства НОП-а да се све родољубиве снаге обједине у један заједнички — противокупаторски фронт, аутор повезује и почетак борбе за међународно признање НОП-а, за правилно изформисање свих снага антифашистичке коалиције о томе ко је ко у Југославији. Тешкоће су долазиле чак и од стране оних снага с којима је НОП био на истом фронту борбе против фашизма. За разлику од тога, признања за умјешно вођење рата добијана су

и од самог непријатеља, који је најбоље осјећао снагу ослободилачке војске.

Књига В. Стругара представља извјесну новину и у томе што је аутор настојао и обрадио готово све елементе живота који се одвијао на ослобођеној територији. Редимо питање културно-просвјетног рада са народом, организација здравствене службе на ослобођеној територији и др., дакле, и она питања која су по неком правилу до сада била редовно испуштана. Међутим, хтјели бисмо да укажемо да је и овдје некако пре-наглашена улога јединица, па се каткад стиче утисак да је и ова активност на ослобођеној територији била више њихова брига и задатак, иако су то била најшира поља дјелатности органа нове народне власти. У вези са овим требало је још јаче истаћи позитивну улогу Националног комитета. Обрађујући овај проблем, аутор је направио и један пропуст: настојећи да разним примјерима документује не толико обим колико разноврсност рада у свим покрајинама, он заборавља Македонију и Херцеговину — гдје се исто тако плански одвијао рад као на осталим подручјима слободне територије.

Владо Стругар није пропустио ни питање ратних заробљеника. Међутим, он нам не даје податке о судбини окупаторских јулских заробљеника (1941. г.) чији је број само у Црној Гори био већи од 3.000. Ово питање је утолико интересантније што се и преко њега, односно преговорима о размјени ратних заробљеника, који су били перманентни за све вријеме рата, индиректно водила борба за признање НОП-а као равноправне ратујуће стране, што су му окупатори покушавали да оспоре подешавајући својим интересима тумачење међународног ратног права.

Међутим, оно што нам се веома допало, што ову књигу разликује од осталих, и што истичемо као посебан квалитет, јесте третман такозваних непријатељских офанзива. Аутор им с правом одузима то име. Јер ако се устанак развија и нараста, такорећи, из дана у

дан, какав је био случај са нашим устанком, онда само он може бити у офанзиви. Окупатор је био у градовима гдје се ограђивао жицом и бункерима. Он се, дакле, бранио.

Неоспорни квалитети који карактеришу ову књигу и чине је, више од свих које су до сада изашле, вјерним и потпуним прегледом ослободилачког рата и револуције, не ускраћују нам право да најдобронајерније укажемо и на недостатке који се лако могу отклонити.

Почећемо од композиције књиге. Већ је истакнуто из колико се дијелова она састоји. Мада су наслови тих дијелова различите природе, ипак у књизи преовладава оно војничко. То ће се још боље видјети из ових података: Онај дио књиге који третира рат и револуцију има укупно 102 подналова, а од њих 87 су војничког обиљежја и третирају војне акције; осталих 15 опадају на друге компоненте које садржи револуција. Баш зато се дошло у ситуацију да је исти простор посвећен врло важној скупштини у Бихаћу, колико има и поглавље о формирању дивизија и корпуса. Чини нам се и да онако детаљно улажење у анализе наоружања јединица, о радовима и службама у војсци, нападу и одбрани — не би требало да буду у публикацији овакве врсте. На крају крајева нама не смета што је војничког доста, јер можда је на томе и издавач инсистирао, већ што је оног другог мало. Па и када би се морало остати на овом обиму књиге, сматрамо да би се без губитка у квалитету тај однос могао повећати у корист овог другог. Књига би још више добила у својој важности због савјесне обраде најразличитијих проблема, да је и питању партизанске штампе посвећено више простора, те да су опширније обрађени и економски моменти из ратног периода, како је то био случај са уводним дијелом књиге. Фактографске грешке које су незнатне и по броју и по важности, последица су понекад непажње словослагача, премда се мо-

же наићи и на оне друге, које су се аутору поткрале.

И ма колико да књига представља позитивну новину у методу излагања, указујемо и на ова мања одступања. Тамо гдје их је било најлакше избјећи, аутор чини методске грешке: устанак у Словенији излаже послије оног у Хрватској и Босни и Херцеговини. И методски и практички ту је најбоље било поштовати хронолошки ред. Исто тако у поглављу — Проглашење Републике (стр. 344) најприје се излажу тешки материјални и људски губици са којима се одмах послије рата, дакле послије свог формирања, сукобила нова народна влада, да би се потом изложио процес њеног формирања.

Иако не почива на некој новој изворној документацији, по третману проблема, анализама и закључцима, — књига Влада Стругара представља управо једно оригинално остварење. Настала као резултат дугогодишњег индивидуалног рада талентованог аутора и колективне сарадње групе стручних сарадника Војноисторијског института у Београду, који су му пружили обилату помоћ у анализама и закључцима а каткад и у провјеравању датума, како то и сам аутор каже у предговору, ова књига представља сажети и вјерни преглед народноослободилачког рата и револуције, до сада једно од најбољих остварења ове врсте.

Зоран Лакић

Др Димо Вујовић: „УЈЕДИЊЕЊЕ ЦРНЕ ГОРЕ И СРБИЈЕ“

Издање Историјског института НР Црне Горе, Титоград 1962, стр. 568

Чињеница је да је проблем стварања Југославије у највећем дијелу до сада објављених радова најчешће свођен на питање улоге и односа одређених чинилаца, чак и политичких схватања појединих личности, што је све, разумљиво, мање или више морало значити у току борбе да се она створи крајем 1918. године. Суштински овог политички врло комплексног и много интересантног проблема новије југословенске историографије није се прилазило с темељним и неопходним анализама економских, друштвених и уопште политичких фактора који су одиграли одговарајућу улогу у припремама и извршењу тога чина. Због његове сложености се и не може очекивати да ће убрзо и у цјелини добити своју научну обраду. Од успјеха у изучавању појединог већег или мањег проблема из ове области, који по свом политичком, друштвеном и уопште историјском значају може да представља посебно интересантну цјелину, као што је то, на примјер, уједињење Црне Горе и Србије, зависиће успјех научног рада о стварању југословенске државе 1918. године.

Нема сумње да је појавом студије др Д. Вујовића Уједињење Црне Горе и Србије учињен, свакако, врло значајан корак у том правцу.

У вези са појавом ове књиге, прије свега, треба истаћи: да је у њој обрађен проблем у цјелини и да је то учињено на основу до сада необјављене грађе, најразличитије по свом поријеклу, и постојеће литературе. Употријебљена је и сва штампана документација којом су се обје стране користиле у борби за формирање одговарајућег јавног мњења. Потребна пажња је посвећена и архивским збиркама лица која су у овим догађајима играла мање или више истакнуту улогу, што је за цјеловитост сагледавања овог проблема било врло важно.

Уз ово се мора одмах додати да је ДВ обради проблема, „осјетљивијег и актуелнијег“ од осталих, пришао са стеновишта потребе да се научним методом у цјелини објасни политичка и друштвена суштина овог крупног догађаја. Ауторову смјелост у изучавању овог проблема и заиста постигнути успјех једино можемо објаснити његовом оријентацијом ка не-